

Мустафакулов Шерзод Игамбердиевич – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси Малака ошириш факультети декани, и.ф.н., доцент.

Қисқача аннотация. Ушбу мақолада ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини аниқлашда фойдаланилаётган миллий ва ҳудудий бойлик таснифи очиб берилган. Миллий бойлик таркибига кирувчи активлар классификация назарий-услубий жиҳатдан ёритилган. Шунингдек, мақоладан асосий капиталдан фойдаланиш ва унга йўналтирилаётган инвестицияларнинг йиллар бўйича ва ҳудудий кесимдаги таҳлиллари ўрин олган. Асосий капитал тушунчаси ва унинг истилоҳига тегишли бўлган услубий ёндашувлар изоҳланган, муаллифлик таърифи келтирилган. Чунончи асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг ҳажми ва ҳудудда яратилган бойлик ўртасидаги боғлиқликнинг мавжудлиги бўйича мулоҳазалар шакллантирилган, уларнинг ҳозирги ҳолати бўйича таққослама таҳлиллари амалга оширилган.

Таянч сўзлар. Миллий даромад. Ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти. Миллий бойлик. Ҳудудий бойлик. Миллий бойлик таркибига киритилган активлар классификацияси. Миллий ҳисоблар тизими. Асосий капитал. Асосий капиталдан фойдаланиш. Асосий фондларнинг такрор ишлаб чиқарилиши. Асосий фондларнинг баланси. Ялпи ҳудудий маҳсулот. Асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар.

Short abstract. This article is devoted to the classification of national and regional wealth used in determining social and economic potential of the region. Classification of assets comprising the national welfare has been considered from the theoretical and methodological points of view. Moreover, the article represents the concept of the fixed assets and its methodological approaches as well as the author's interpretation of this definition. In addition, this scientific article demonstrates the views of scientists on the interconnection of the investments allocated to fixed assets and the welfare created in the region and provides comparative analysis of their current state.

Keywords. National income. Economic potential of regions. National welfare. Regional welfare. Classification of assets entered in the structure of the national welfare. System of national accounts. Fixed capital. Use of fixed capital. Reproduction of basic funds. Balance of basic funds. Gross regional product. Investments allocated to fixed capital.

Худудларнинг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти: асосий капиталдан фойдаланиш ва унга йўналтирилаётган инвестицияларнинг ҳудудий таҳлили

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминланишда худудларнинг ўрни, у ерда амалга оширилаётган комплекс тадбирлар, тадбиркорлик учун яратилган шароитлар ҳамда рақобатбардошликни таъминлашга хизмат қиладиган институционал тузилмаларнинг ривожланганлиги алоҳида касб этади. Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг йилдан-йилга ошиб бориши иқтисодиётда банд аҳоли даромадининг ошишини, фирмалар фойдасининг ва давлат бюджетига тушаётган маблағларнинг кўпайишини таъминлайди. Даромаднинг кўпайиши, ўз навбатида, товар ва хизматларга бўлган талабнинг ўсишига хизмат қилади. Худудларда яратилган бойлик мамлакат иқтисодиётининг ўсишига тўғридан-тўғри боғлиқлиги тадқиқотчи олимлар томонидан эконометрик таҳлиллар орқали исботлар берилган.

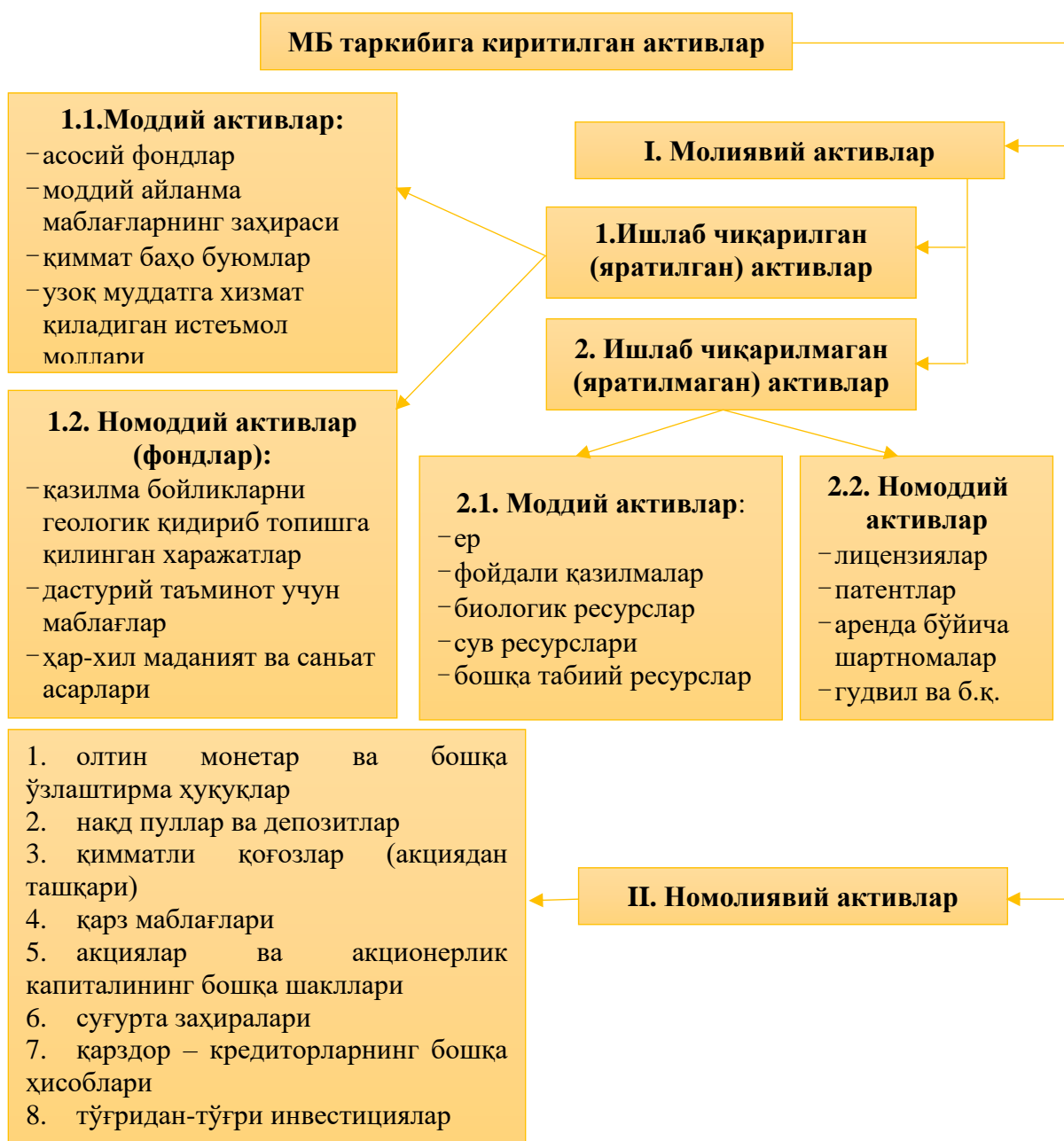
Миллий даромаднинг аҳолини табиий ўсишига нисбатан юқорирок даражада ўзгариши жон бошига тўғри келадиган даромаднинг кўпайишини таъминлайди. Бир томондан олганда, худудларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик учун яратиб берилаётган шарт-шароитлар, давлат томонидан олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг адолатлилик принципи асосида олиб борилиши, шунингдек, ҳудудий инвестицион дастурларнинг тўғри ва самарали татбиқ этилиши иқтисодиётда янги иш ўринларининг кўпайишига ва жамиятда ижтимоий ривожланишнинг таъминланишига хизмат қилади.

Шунинг учун ҳам ҳукуматнинг худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратаётган иқтисодий сиёсати замирида мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлаш, аҳолининг фаровонлигини ошириш каби асосий мақсад ётади. Худудларда мавжуд бўлган иқтисодий ресурсларнинг (ҳудудий бойлик) чекланганлиги туфайли ҳам ишлаб чиқариш имкониятларини оширишнинг энг самарали усули – ресурслардан оптимал фойдаланиш ва юқори технологияга асосланган кўшимча капитал ресурсларни сафарбар этишдан иборат.

Худуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини намоён этадиган ҳудудий бойлик. Миллий бойлик (МБ) муҳим иқтисодий категория ва индикатор бўлиб, ундан давлатнинг иқтисодий ривожланишини баҳолашда, шунингдек, давлатлар ўртасидаги имкониятлар солиштирилганда, истиқбол режалари тузилганда ҳамда жамиятнинг узок келажакдаги мақсадлари белгиланганда асосий манба сифатида фойдаланилади.

Халқаро стандарт бўйича миллий бойлик – бу маълум бир давлат (мамлакат) ва у ерда истиқомат қиладиган аҳолига тегишли бўлган аждодлар (миллий мулклар) меҳнати томонидан яратилган ва тўпланган жами моддий ва номоддий активлар (молиявий ва номолиявий), гелогия қидирув ишлари томонидан аниқланган фойдали қазилма бойликлар, табиий ресурслар, шунингдек номоддий активлар тушунилади (1-расм).

Миллий бойлик ҳажми бирор бир давлат, унинг ҳудудлари (вилоятлар, туманлар, шаҳарлар, овуллар, посёлкалар ва б.қ.), тармоқ ва соҳаларида ҳуқуқий ва жисмоний шахсларда тўпланган жами хусусий капитал – моддий ва номоддий, молиявий ва номолиявий активлар орқали белгиланади. Миллий бойлик (МБ) ва ҳудудий бойлик (ҲБ) бошқа макроиқтисодий кўрсаткичлардан фарқли ўлароқ, икки қисмдан иборат бўлади: табиат инъоми (инсон томонидан ишлаб чиқарилмаган активлар) ва инсон меҳнати орқали тўпланган активларга бўлинади. Унинг таркибига иқтисодий ҳудуд ва ундан ташқарида бўлган ва жисмоний ва ҳуқуқий шахсларга тегишли бўлган бойликлар ҳамда давлат ва нодавлат мулклари киритилади.

1-расм. Миллий бойлик таркибига киритилган активлар классификацияси¹

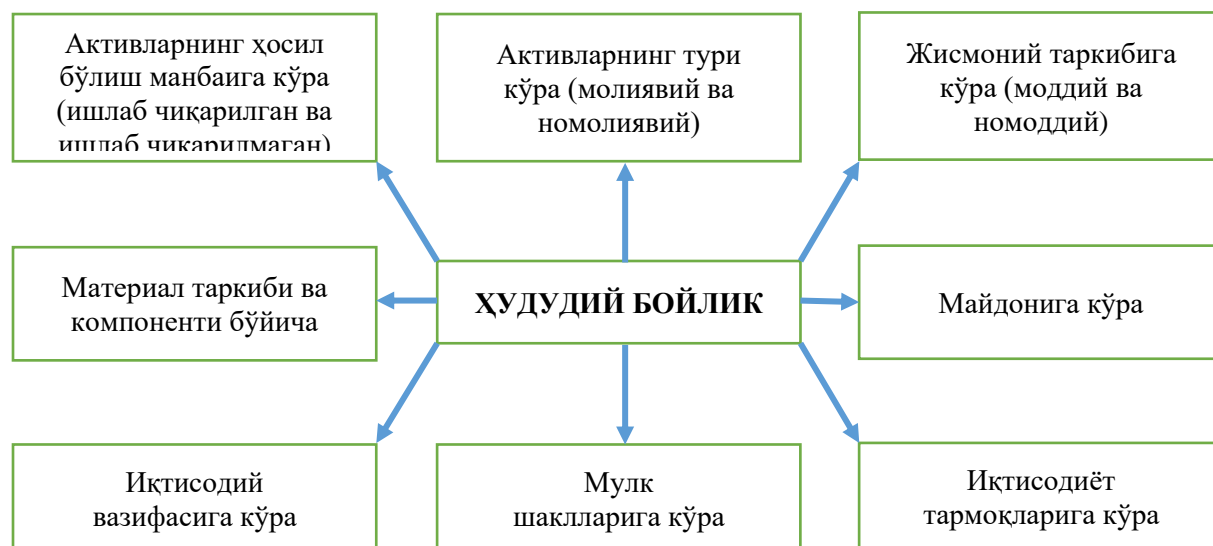
Бошқача талқинда эса, барча иқтисодий активлар ёки хусусий капитални иккита йирик гуруҳга бўлиб изоҳлаш мумкин: молиявий активлар, яъни еттига муҳим турларга бўлинган (пуллар ва депозитлар; акциядан ташқари барча қимматли қоғозлар; акциялар ва акционерлик капиталининг бошқа турлари; суғурта захиралари, дебитор ва кредиторларнинг бошқа ҳисоблари; олтин валюта захиралари) ва номолиявий активлар: такрор ишлаб чиқариладиган ва такрор ишлаб чиқарилмайдиган активлар (1-расм).

Ҳудудий бойликнинг жами ҳажмини ҳисоблаб чиқариш учун даставвал, унинг элементларини баҳолаш лозим бўлади. Статистик ҳисоботларда унинг қуйидаги шакли кенг тарқалган. Булар, баланс қиймати (хирид қилиб олинган қиймати); алмаштириш қиймати (тиклаш баҳоси) – таҳлил этилаётган даврнинг охиридаги қиймати; бозор қиймати (бозордаги сотиш баҳоси).

Миллий ҳисоблар тизимида (МҲТ) келтирилган усул бўйича (2008 йилдаги Бирлашган Миллат Ташкилотининг Миллий ҳисоблар тизими методикасига кўра) барча давлатлар учун статистик андоза бўлган айланма активлар ва барча заҳира ва резервлар «баҳолар индексига» асосан қайта тикланиш қиймати бўйича баҳоланади.

МҲТ балансининг пассив ва актив қисмида махсус «қайта баҳолаш» пункти акс эттирилган. Бунда элементларнинг қиймати давр охирида ҳисобланган баҳо сифатида намоён бўлади. Бундай баҳолашда, узлуксиз инвентаризациялаш усулидан кенг фойдаланилади ҳамда МБ ҳажми жорий ва таққослама қиймат кўринишида аниқланади.

Ҳудудий бойлик тавсифини яққол тасаввур қилиш учун қуйидаги гуруҳларга бўлиб акс эттирилган чизмани келтирамыз.

2-расм. Гуруҳларга бўлиб кўрсатилган ҳудудий бойлик.

¹ Классификация активов, включаемых в состав национального богатства в соответствии с концепцией Системы национальных счетов. <http://www.grandars.ru/student/statistika/sostav-nacionalnogo-bogatstva.html>

Ишлаб чиқарилган (яратилган) активлар:

МҲТ бўйича аниқланадиган МБ кўрсаткичларига монанд равишда ҲБ ҳам қуйидаги тизим ости элементларидан таркиб топади:

– тўпланган мулклар, яратилган (ишлаб чиқарилган) моддий ва номоддий активлар – уларнинг қиймати, тузилиши ва таркиби, ҳолати ва ишлатилиши;

– табиий ресурслар ва бошқа ноишлаб чиқариш активларининг мавжудлиги, қиймати, захираси ва ҳолати;

– миллий бойликни акс этувчи бошқа барча активларнинг динамикаси.

Активлар хусусида гап кетганда, худудда яратилган ва ишлаб чиқариш жараёнида фаол иштирок этаётган асосий капитал категориясини ҳам очиб бериш муҳимдир. Асосий капитал тушунчаси бизнинг истеъмолимизга ва статистик кузатувларда бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида кириб келди. Олдин ушбу категория “асосий фонд”, “асосий восита” сифатида юритилган.

Инвестицияларнинг ҳудудий таҳлили. Ўқув адабиётларида асосий воситаларни ҳисоблаш ва ундан фойдаланиш асносида яратилган маҳсулотлар ҳажми, унинг самарадорлиги каби бир қатор категориялар назарий-услубий жиҳатдан очиб берилган. Булар сирасига, “фонд қайтими”, “фонд билан куролланганлик”, “фонд сиғими” ва бошқаларни келтириш мумкин.

Аммо бизнинг тадқиқотимиз марказида уларнинг ҳар бирига тўхталиб, унинг мазмун-моҳиятини очиб бериш эмас, балки Миллий ҳисоблар тизими бўйича статистик ҳисоботларда ҳисоби юритилаётган худудларнинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятига баҳо бериш, шунингдек ҳудудий бойликни аниқлашда зарур бўладиган ҳамда зарурий компонентлардан бири бўлган – асосий капитални (асосий фонд) ўрганиш муҳим. Шунинг учун кейинги ўринларда “асосий капитал” тушунчасини “асосий фонд” ёки “асосий восита” ўрнида қўллаб баён этамиз.

Асосий капитал – бу миллий бойликнинг бир бўлаги бўлиб, инсонлар томонидан яратилган ва товар ва хизматларни ишлаб чиқариш жараёнида буюмлашган меҳнат сифатида фойдаланилаётган, ўзининг қийматини қатор йиллар давомида аста-секинлик билан маҳсулотнинг қийматига ўтказиб бораётган воситадир.

Асосий капитал (асосий фонд) ҳажми ҳудудий статистика идоралари томонидан тақдим этилган маълумотлар асосида тўпланиб, иқтисодиёт бўйича умумий – агрегатлашган кўринишда ҳисобга олинади. Шунинг учун ҳам унинг ҳисобини юритиш ягона методика кўринишида амалга оширилади.

Асосий капитални ҳудудий жиҳатдан ўрганганда ва унинг ҳисоби юритилганда, худуднинг географик, иқтисодий ва ижтимоий-демографик шароитлари инобатга олинади. Худудларнинг жойлашуви, табиий шарт-шароитининг турличалигига кўра, асосий капиталдан фойдаланиш самадорлиги ҳам ҳар-хил бўлади. Шунинг учун худудлар кесимида 1 кв.км. худудда 1000 кишига тўғри келадиган фонд билан таъминланганлик даражаси ҳисобланади, аммо ушбу кўрсаткич умумреспублика иқтисодиёти учун ҳеч қандай аҳамият касб этмаслиги мумкин.

Қайд этиш лозимки, ҳудудий шарт-шароит, уларнинг табиий географик жойлашуви, ижтимоий-иқтисодий инфраструктуранинг ривожланганлиги, урбанизация даражаси ва ижтимоий-демографик ҳолатдан келиб чиқиб, ҳудудларда яратилётган ва, айнан, бир хил қувватга эга бўлган асосий фондларнинг қиймати турлича бўлиши мумкин. Ушбу омилларнинг таъсирида асосий фондлар қийматининг ўсиши юзага келади.

Асосий фондларнинг такрор ишлаб чиқарилиши ва уларни жорий баҳоси тўғрисидаги ҳудудий маълумотларга эга бўлиш учун асосий фондлар баланси тузилади. Ушбу балансда асосий фондларнинг йил бошидаги ва йил охиридаги қиймати жадвал (1-жадвал) кўринишида акс эттирилади. Жадвалда ҳудуднинг мулкӣ шаклидан қатъий назар, барча тармоқ ва соҳалар, корхона ва ташкилотларда мавжуд бўлган асосий фондларнинг миқдори, уларнинг такрор ишлаб чиқарилиши билан боғлиқ бўлган статистик маълумотлар киритилади.

Чуноночи, мазкур жадвалда асосий фондларнинг дастлабки баҳоси, уларнинг эскириши, янгиланиши, такрор ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқарилиши каби кўрсаткичлар акс эттирилади.

Балансда: асосий фондларнинг йил бошига жорий қиймати, қўшимча киритилган янги фондлар, йил давомида ишдан чиққан ва истеъмолдан чиқиб кетган қисми чегириб ташланиб (эскириш қиймати) йил охирида мавжуд бўлган асосий фондларнинг қиймати, шунингдек, асосий фондларнинг ўртача йиллик қиймати акс эттирилади. Ҳудудларда мавжуд бўлган асосий фондларнинг ўртача йиллик қиймати ўртача хронологик ва ҳисобот даврида аниқланган ҳақиқий ҳажми (қиймати) бўйича ҳисобланади.

Асосий фондлар баланси қуйидаги схема бўйича акс эттирилади:

1-жадвал

Мулк шаклига кўра асосий фондларнинг классификацияси	Асосий фондларнинг (АФ) йил бошидаги қиймати	Йил давомида						АФ йил охиридаги қиймати
		Фойдаланишга топширилган АФ	Капитал таъмирдан чиққан АФ	Жами фойдаланишга ва капитал таъмирдан чиққан АФ	Фойдаланишдан тўлиқ чиқиб кетган ва эскирган АФ	Бошқа турдаги фойд. чиққан АФ	Жами фойдаланишдан чиққан АФ	
А	1	2	3	4=2+3	5	6	7=5+6	8=1+4-7

Ҳудудда мавжуд бўлган асосий фондларни ўрганиш, уларни назарий-услубий жиҳатдан таҳлил қилиш, унинг реал баҳосини ҳисоблаш ҳудуднинг иқтисодий ривожланишини прогноз қилишнинг асосий омилдир. Иқтисодий нуқтаи назардан ЯҲМнинг кўпайиши иқтисодий ресурсларнинг (ўзгарувчилар) сони ва сифатига боғлиқ. Шунинг учун ҳам ҳудудни ривожлантириш бўйича қабул қилинадиган дастурларда ҳудуднинг моддий имконияти: асосий фондларнинг ҳолати, меҳнат ресурсларининг малака ва билим даражаси, хом ашё ресурсларнинг ҳолати ва турли хилдаги бозор инфраструктурасининг ривожланганлигига урғу қаратилади.

2013 – 2015 йилларда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми²

Республика ва унинг худудлари	2013				2014				2015			
	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИКУ	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИКУ	АКИ	ЖБИ	ХИК	ХИКУ
	млн. сўм	минг. сўм	млн. сўм	фоизда	млн. сўм	минг. сўм	млн. сўм	фоизда	млн. сўм	минг. сўм	млн. сўм	фоизда
Ўзбекистон Республикаси	28694635,9	948,8	5532719,2	19,3	35233314,2	1 145,5	6980062,5	19,8	41670469,5	1331,4	8309522,1	19,9
Қорақалпоғистон Республикаси	2361946,5	1 370,0	736 578,7	31,2	3917789,1	2 239,0	1 892 412,3	48,3	5925659,1	3 334,5	2899745,3	48,9
Андижон	1287827,8	463,1	75 657,9	5,9	1423058,5	502,6	101 490,6	7,1	1660967,7	575,9	86011,9	5,2
Бухоро	2871578,5	1 647,4	1 516 939,9	52,8	3408334,6	1 924,6	1 615 687,7	47,4	3866053,1	2 147,4	1463196,6	37,8
Жиззах	1012723,1	832,9	31 937,7	3,2	1038487,9	838,5	71 333,8	6,9	1101084,8	871,7	38010,4	3,5
Қашқадарё	3498813,9	1 222,0	838 027,2	24,0	4483189,2	1 531,6	918 956,6	20,5	5590539,2	1 868,3	1037674,0	18,6
Навоий	1622634,5	1 813,4	384 490,3	23,7	1653042,9	1 822,1	180 667,5	10,9	1685375,1	1 830,7	54888,4	3,3
Наманган	1059344,3	426,9	81 954,8	7,7	1618714,1	640,0	295 711,2	18,3	1966428,1	762,5	488831,5	24,9
Самарканд	1914950,0	561,0	86 107,2	4,5	2247785,5	645,9	85 799,5	3,8	2854037,2	804,1	128027,6	4,5
Сурхондарё	1246795,0	545,8	164 202,4	13,2	1339519,1	574,1	183 469,4	13,7	1633432,4	684,9	191515,6	11,7
Сирдарё	804742,4	1 062,9	81 663,6	10,1	927177,7	1 203,5	94 991,8	10,2	1000201,4	1 276,1	116698,8	11,7
Тошкент	2982863,0	1 100,4	343 229,8	11,5	3741862,7	1 364,6	437 671,5	11,7	4055732,4	1 460,9	677578,1	16,7
Фарғона	1899747,1	565,7	251 093,3	13,2	1998400,5	585,1	198 933,3	10,0	2132990,7	613,8	193576,2	9,1
Хоразм	1148528,3	688,2	60 818,7	5,3	1466493,1	862,7	119 967,6	8,2	1343373,4	776,0	40789,8	3,0
Тошкент шаҳри	4977092,9	2 120,7	880 017,7	17,7	5969459,5	2 527,2	782 969,7	13,1	6854594,7	2 877,4	892977,9	13,0

Изоҳ:

АКИ - асосий капиталга киритилган жами инвестициялар;

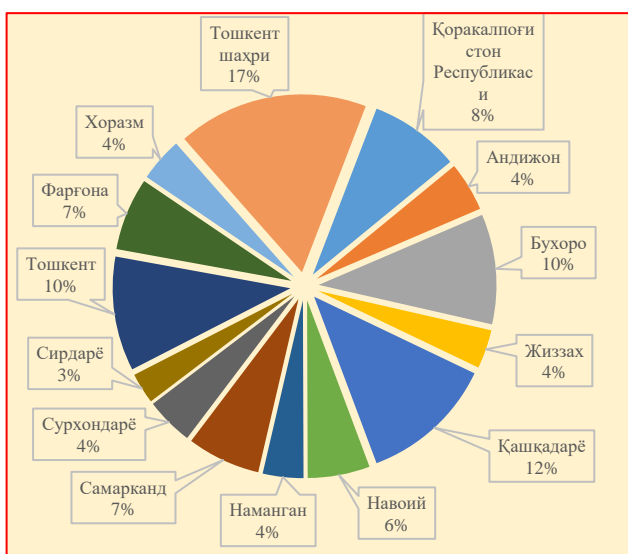
ЖБИ - жон бошига тўғри келадиган инвестициялар;

ХИК - хорижий инвестициялар ва кредитлар;

ХИКУ - хорижий инвестициялар ва кредитларнинг жамига нисбатан улуши.

² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистикаси қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

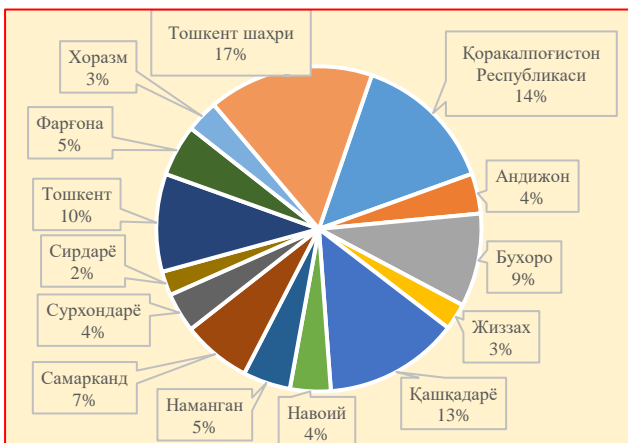
Йил давомида товар ва хизматларни ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган АФнинг ҳолати ва уларни техник ва технологик жиҳатдан модернизациялаш учун йўналтирилаётган инвестициялар ЯХМга тўғридан-тўғри таъсир кўрсатишини ёдда сақлаган ҳолда айтиш мумкинки, йил бошида асосий капиталга киритилган инвестициялар ЯХМ га ўша йилнинг ўзида таъсир кўрсатмаслиги, балки маълум бир вақт ўтгандан сўнг таъсир кўрсатиши технологик, иқтисодий жиҳатдан исботланган. 2-жадвал маълумотларига назар соладиган бўлсак, 2015 йилда маъмурий ҳудудлар кесимида Қорақалпоғистон Республикасига киритилган инвестициялар ҳажми Тошкент шаҳридан сўнг энг юқори кўрсаткични намоён этган (14 фоиз).

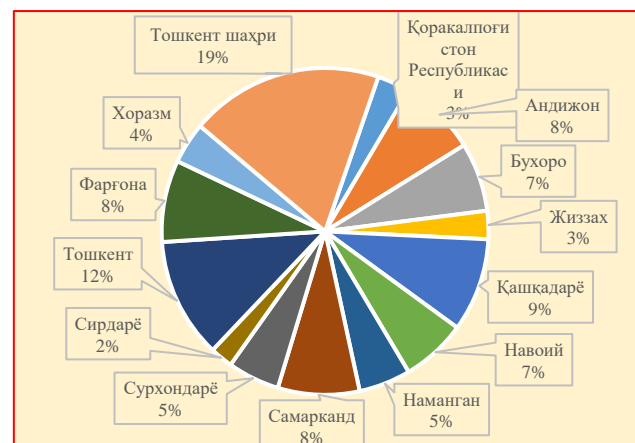
3-расм. 2013 йилда АК киритилган инвестицияларнинг ҳудудлар кесими бўйича улуши.

4-расм. 2013 йилда яратилган ЯИМда ҳудудларнинг улуши.

5-расм. 2015 йилда АК киритилган инвестицияларнинг ҳудудлар кесими бўйича улуши.

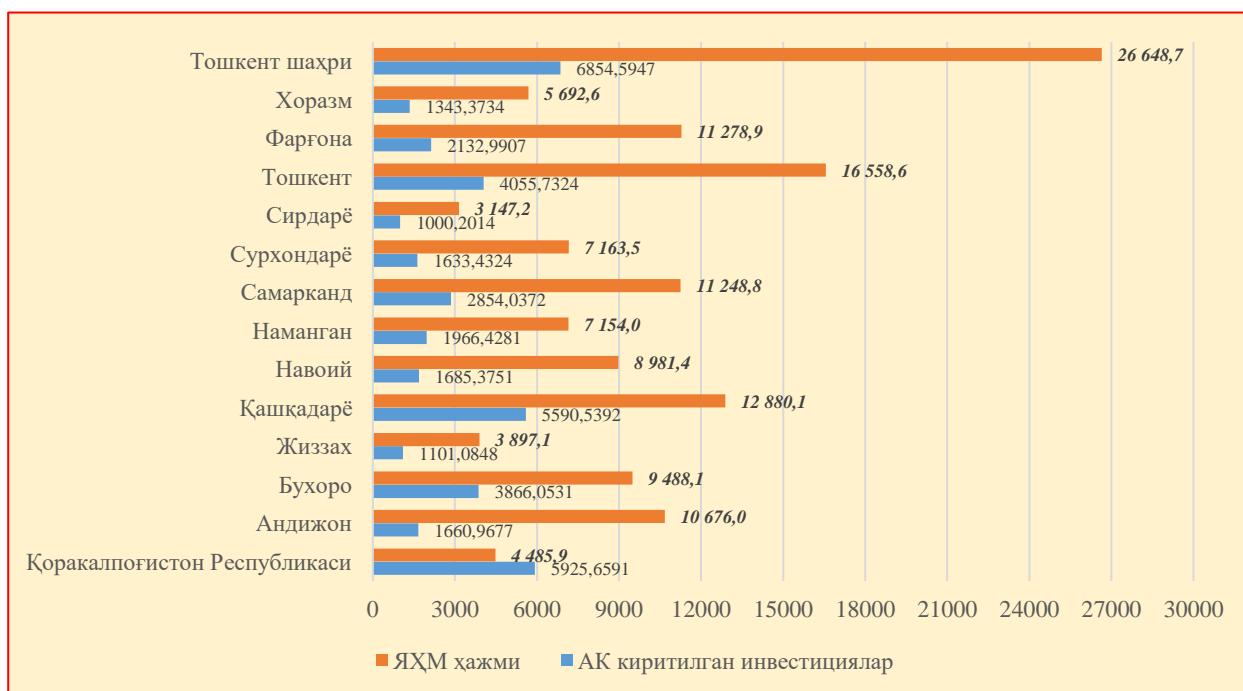
6-расм. 2015 йилда яратилган ЯИМда ҳудудларнинг улуши.

3,4,5,6-расмлар Ўзбекистон Республикаси Давлат статистикаси кўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

Бунда хорижий инвестициялар ва кредитларнинг улуши 48,9 фоизни ташкил этгани ҳолда энг юқори кўрсаткичлардан ҳисобланади. Ўз-ўзидан равшанки жон бошига тўғри келган кредитлар ҳам ушбу ҳудудда энг юқори қийматни ҳосил қилган (3334,5 минг сўм). Буларнинг барчасини ҳудудда олиб борилаётган модернизация жараёнлари ва нефт-газ конларини ўзлаштириш ва углеводород ишлаб чиқаришни кенгайтириш билан боғлиқ бўлган иқтисодий сиёсат билан изоҳлаш мумкин.

Бундай ҳолат Қашқадарё вилоятига ҳам тегишлидир. Чунки таҳлил этилаётган йилларда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар, жон бошига тўғри келадиган инвестициялар кўлами, хорижий инвестициялар ва кредитларнинг улуши ҳам ушбу вилоятда юқори бўлган. Юқорида таъкидланганидек, Қорақалпоғистон Республикасида асосий капиталга киритилаётган инвестициялар бошқа ҳудудларга қараганда энг юқори кўрсаткичлардан бири бўлиб келаётган бўлсада, ЯИМда мазкур ҳудуднинг улуши 2013 ва 2015 йилларда энг паст кўрсаткичлардан бири сифатида намоён бўлган (3 фоизни ташкил этган). Ваҳоланки 2015 йилда Қорақалпоғистон Республикасида асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ЯҲМнинг 132 фоизини ташкил этган.

7-расм. 2015 йилда мамлакат ҳудудларига киритилган инвестициялар (асосий капиталга) ва яратилган ЯҲМ ҳажми, млрд.сўмда

Олимларнинг фикрига кўра бошқа омиллар ўзгармаган шароитда қайси бир минтақада асосий капиталга киритилган инвестициялар юқори бўлса, ўша минтақада ишлаб чиқариш ҳажми ҳам юқори бўлади³. Чунки капиталнинг захираси юқори бўлганлиги боис, омил унумдорлиги ошиб, товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ҳажми кўпаяди. Аммо иқтисодиётда шундай

³ Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 175 с.

ҳолатлар ҳам кузатиладики, ҳаддан ташқари капитал захирасининг кўплиги, капитал омилининг унумдорлигини пасайтириб, пировард маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига салбий таъсир ҳам кўрсатади. Чунончи, капитал захирасининг кўпайиши билан бирга меҳнат ресурсларининг ҳам сифат кўрсаткичи параллел равишда юқори бўлиб бориши зарурий шарт ҳисобланади.

Буни Тошкент шаҳри мисолида кузатиш мумкин: 2015 йилда ва ундан олдинги йилларда ҳам ҳудудда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ЯХМнинг 25 фоизи атрофида бўлгани ҳолда, меҳнат унумдорлигининг юқорилиги боис, ҳудудда яратилган миллий бойлик ЯИМнинг 19 фоизини (энг юқори кўрсаткич) ташкил этган (7-расм).

Мавжуд статистик маълумотлар орқали қолган ҳудудларни таҳлил қиладиган бўлсак, 2015 йилда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми ЯХМга нисбатан Қашқадарё вилоятида - 43, Бухоро вилоятида - 40 ва Сирдарё вилоятида - 31 фоизни ташкил этган. Ушбу вилоятларнинг ЯИМдаги улуши мос равишда 9, 7, 2 фоизларни ташкил этган. Бу эса киритилган инвестициялар билан бирга бир йил давомида яратилган миллий бойлик ўртасида унчалик ҳам юқори боғлиқлик мавжуд эмаслигидан далолат беради. Ушбулар боис, ҳудудларни комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари ишлаб чиқиладиганда барча омилларни ҳисобга олишни ва аниқ регрессион моделлар асосида оқилона иқтисодий қарорларни қабул қилишни тақазо этади.

Хулоса ўрнида. Мамлакат иқтисодиётини технологик жиҳатдан янгилаш ижтимоий меҳнат унумдорлигини ошириш, ялпи ички маҳсулотнинг энергия, материал сифимкорлигини қисқартириш, ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар сифатини тубдан ошириш ва иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтказишнинг моддий асосларини яратиш имконини беради. Иқтисодиётни таркибан модернизация қилиш эса ёқилғи ва хомашё тармоқлари, ярим фабрикатларни ишлаб чиқаришни қисқартирган ҳолда юқори технологияни ўзида мужассамлаштирган тайёр маҳсулот улушини кўпайтириш имконини беради. Жумладан, экспорт таркибида хомашё, ёқилғи улушини қисқартирган ҳолда тайёр, инновацион маҳсулот ва хизматлар улушини мутаносиб равишда ошириш имконини беради. Натижада мамлакат ялпи ички маҳсулоти таркибида “билимлар иқтисодиёти” улушининг ортишига ва миллий иқтисодиётни инновацион ривожланишига асосланган суръатларда тараққий этишига мустаҳкам асос яратилади.

Жаҳон амалиёти кўрсатишича, жамғариш нормаси билан иқтисодий ўсиш суръатлари ўртасида кучли корреляцион боғланиш мавжуд. Умумий тарзда уларни қуйидагича ифодалаш мумкин. Бошқа шароитлар ўзгармаган шароитда мамлакатда жамғариш нормаси қанчалик юқори бўлса, иқтисодий ўсиш суръатлари ҳам шунчалик юқори бўлади. Ривожланган мамлакатларда аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМ ишлаб чиқариш барқарор ўсишининг 2 фоизга ошиши, ЯИМдаги жамғармалар улушининг бир фоизга кўпайишига олиб келади. ХВФ (Халқаро валюта фонди) мутахассисларининг

тадқиқотларига кўра, ушбу нисбат ривожланаётган мамлакатларда 0,5 фоизни ташкил этади⁴.

Шуни таъкидлаш лозимки, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози давом этаётганлиги, жаҳон ва минтақавий инвестиция бозорларида рақобат кучайиб бораётганлиги мамлакатда яна ҳам қулайроқ инвестиция муҳитини яратиш, ишлаб чиқаришларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантириш, шунингдек, хорижий инвесторлар билан ишлашдаги мавжуд бюрократик ғовлар ва тўсиқларни бартараф этиш, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятига давлат ва назорат идоралари томонидан ноқонуний аралашувларга йўл қўймаслик борасида қўшимча чора-тадбирларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Зеро, юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга тўғридан-тўғри қўйилмалар киритаётган хорижий инвесторлар учун максимал даражада қулай инвестиция муҳитини яратиш, республика ҳудудларига хорижий сармоялар ва замонавий технологиялар жалб этилиши рағбатлантирилишини кучайтириш, хорижий инвесторлар ҳамда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун кафолатлар ва имтиёзлар тизимини янада мустаҳкамлаш мақсадида қонун ҳужжатларига бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилдики, бу ўз навбатида мамлакатимизнинг инвестицион жозибадорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Бундай ўзгаришлар сирасига қуйидагиларни келтириб ўтиш жоиз:

1. Хорижий инвесторнинг пул шаклидаги улуши 5 миллион АҚШ долларидан кам бўлмаган янгидан ташкил этилаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар давлат рўйхатидан ўтган санадан бошлаб 10 йил мобайнида солиқ қонунчилигида ўзгаришлар юз берган ҳолларда, юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи (товарлар, ишлар, хизматларни реализация қилиш айланмаси), мол-мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона ижтимоий тўлов, ягона солиқ тўлови, шунингдек, Республика йўл жамғармасига ҳамда Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашнинг мазкур корхоналар давлат рўйхатидан ўтиш санасида амал қилган меъёрлари ва қоидаларини қўллашга ҳақли эканлиги белгилаб қўйилди.

2. Шундай тартиб ўрнатилдики, қиймати 50 миллион АҚШ долларидан ошадиган ва хорижий инвесторнинг улуши камида 50 фоиз бўлган инвестиция лойиҳалари доирасида, ишлаб чиқариш майдонидан ташқаридаги зарур ташқи муҳандислик-коммуникация тармоқларини қуриш бюджет маблағлари ҳамда

---

⁴ “Миллий иқтисодиётга инвестицияларни жалб этишни фаоллаштириш” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси маъруза тезислари тўплами. – Т.: ТМИ, 2013, 6-б.

бошқа ички молиялаштириш манбалари ҳисобидан амалга оширилиши белгиланди⁵.

Юқорида билдирилган таҳлил ва мулоҳазаларни умумлаштирган ҳолда таъкидлаш лозимки, модернизация қилиш жараёнлари кучаяётган бир шароитда давлатнинг ўрта ва узоқ муддатли ораликдаги инвестицион стратегияси қуйидаги вазифаларни ҳал этишга қаратилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

– миллий иқтисодиётнинг юқори суръатдаги рақобатдошлигини таъминлашга қаратилган таркибий ўзгаришларни изчил амалга ошириш;

– ҳудудий бойликни оширишда капитал ресурслардан унумли ҳамда омилларнинг чекли камайиб бориш қонунидан келиб чиқиб, иқтисодий ресурслардан самарали фойдаланиш ва мақбул пропорцияда фойдаланиш бўйича моделларни ишлаб чиқиш;

– ҳудудларнинг бир маромда барқарор ривожланишини таъминлаш ва уларнинг бир текисда катта тафовутларсиз тараққий этишига хизмат қиладиган комплекс дастурларни ишлаб чиқиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш чоралари кўриш;

– иқтисодиётнинг импорт ва экспорт салоҳиятини оширишга хизмат қиладиган, шунингдек, юқори қўшимча қиймат яратадиган етакчи устувор тармоқларини қўллаб-қувватлаш;

– минтақавий инфраструктура соҳасини ривожлантиришга қаратилган устувор инвестицион лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;

– маҳаллий ва чет эл инвесторларининг инновацион-инвестицион фаоллигини ошириш мақсадида инвестицион муҳит жозибadorлигини таъминлаш;

– юқори технологияларга асосланган ва юқори қўшимча қиймат яратадиган қўшма лойиҳаларни ташкил этишга хизмат қиладиган қулай бизнес-муҳитини яратиш;

– инсон капиталини ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар кўламини ишлаб чиқиш.

---

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 15-сон, 167-модда; 2013 й., 12-сон, 150-модда.